

Zsebők Csaba

Macedónkérdés a XX. században

– 2. rész –

Macedonian Question in the 20th Century

– 2nd Part –

From among the competing nationalisms, Serb (or rather, Yugoslavian) proved to be effective: Macedonian national institutions became firmly established in the 1970s and by the 1980s also Macedonian identity developed in Vardar Macedonia.

Makedónia a két világháború között

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság – mint Szerbia jogutóda – visszakapta tehát egész Vardar-Makedóniát, sőt a Sztrumica forrásvidékét is megszerezte.

A vardar-makedóniai – nem szerb – szlávokban azonban tovább élt az önállóság, legalábbis az autonómia, az öngazgatás iránti igény. A belgrádi kormány a makedóniai szlávokat ekkoriban ismét „dél-szerbeknek” nevezte, Vardar-Makedóniát pedig „Dél-Szerbiának”. A királyi hadsereg jelentős részét pedig Vardar-Makedóniába vezényelte. A hatóságokat a rendfenntartásban szerb vagy szerbbarát civilekből álló félkatonai alakulatok segítették. A belgrádi kormányzat embereinek szükségük is volt rájuk, hiszen az újra aktivizálódó makedóniai, macedón szervezetek – főként a VMRO – kiterjedt gerillaharcot vívtak. Tevékenységüket többé-kevésbé a helyi lakosság is támogatta. Láthattuk, a VMORO-ban 1903-ig az önálló államiság, legalábbis az autonómia hívei voltak többségben. 1903 után azonban a szervezet több részre szakadt. A VMRO – mint a VMORO legerősebb utódszervezete – Ivan Mihajlov vezetésével immár a bolgár–macedón egyesülésért, de legalább a nagyfokú autonómiáért harcolt, ezért 1913 után – általában a bolgár kormány támogatását maga mögött tudva – a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került makedóniai területek „felszabadításáért” küzdött. A VMRO 1919 és 1937 között mintegy 2800 merényletet,¹ támadást, illetve szabotázsakciót hajtott végre szerb–horvát–szlovén, majd jugoszláv hatóságok, középületek ellen. Így a bolgár határhoz közeli övezetekben gyakran hadiállapot uralkodott.² A macedón hazafiaknak – szerb nézőpontból tekintve terroristáknak – nyújtott bolgár támogatás miatt a két világháború között rendkívül feszült volt Belgrád és Szófia viszonya. A szerbek több esetben teljes határárat rendeltek el.

A macedón félkatonai alakulatok, fegyveres csoportok tevékenysége mellett a szerb hatóságok ténykedése sem szolgálta a térség békéjét. Az erőszakos elszervezés politikája már az 1910-es évek végén megkezdődött. A szerbek a bolgárok által alapított mintegy 300 elemi-, 12 középiskolát, 3 gimnáziumot, 1 papi szemináriumot és 1 tanítóképzőt meg-

¹ A makedóniai terroristák a horvát usztasákkal együtt tervelték ki és követték el az I. Sándor jugoszláv király elleni 1934-es marseilles-i merényletet.

² A VMRO gyakran vonta ellenőrzése alá Vardar-Makedónia egyes, főként a bolgár határ menti területeit.

szüntették. A négy – ohridi, szkopjei, bitoljai³ és veleszi – bolgár püspökséget feloszlatták, a papokat és a tanítókat pedig szétkergették.

Vardar-Makedónia lakosai a nyilvánvaló jogsértések miatt nemzetközi fórumokon tiltakoztak. Az ún. Carnegie-jelentés – amely a panaszok miatti vizsgálatok eredményeit tartalmazta – egyértelműen a makedóniaiaknak adott igazat. Lloyd George angol miniszterelnök 1922-ben vetette papírra e sorokat:⁴ „Sok tekintély szerint a kisebbségek elnyomásának és az 1919-es szerződés megszegésének legtragikusabb esete az, ami 600 ezer macedónnal történt, akik most Jugoszlávia⁵ határai közt élnek. E közösség túlnyomó többsége bolgár eredetű és nyelvű, más szóval – ezek bolgár macedónok.” Mégha az utolsó mondatban foglaltak némileg vitathatók is,⁶ a legkevesebb 600 ezrenyi – nem szerb – vardar-makedóniai szláv elnyomása s az ellenük elkövetett jogsértések ténye tagadhatatlan.

A VMRO mellett a macedón mozgalmak közül kiemelkedett még a jobboldali Macedón Testvériség Végrehajtó Bizottsága, valamint a baloldali Ideiglenes Képviselet, amelyek egyaránt hol a nagyfokú autonómia, hol a Bulgáriával való egyesülés gondolatát tették magukévá. 1925-ben azonban megalakult a VMRO ellenszövetsége, az „egyesült” VMRO, amely Makedónia függetlenségét vagy önállóságát annak természetes földrajzi határain belül képzelte el. Ezen baloldali szervezet célul tűzte ki, hogy Makedónia autonóm politikai egység legyen egy leendő balkáni föderációban, így a Komintern által is támogatott macedonizmus egyik fő – „hazai” – szószólója lett.

A két világháború között megváltozott Égei-Makedónia nemzetiségi összetétele. Az I. világháborút követően Égei-Makedóniában és Nyugat-Trákiában a görög hatóságok az erőszakos elgörögösítés politikáját folytatták, igyekezvén megszabadulni az új országrészek szláv népességétől. Ezen területek lakosságán⁷ belül a görögök az I. világháború előtt még kisebbségben voltak; Égei-Makedóniát 43 százalékban, Trákiát pedig 17 százalékban lakták. Az 1920-as években azonban – elsősorban a szlávok elűzése, a kis-ázsiai menekültek idetelepítése, illetve a kölcsönös görög–török és görög–bolgár lakosság-cserék következményeként 89 százalékra, illetve 62 százalékra nőtt a részarányuk.⁸ A két területen tehát töredékére csökkent a szláv népesség. A görög hatóságok elűzték az égei-makedóniai és a nyugat-trákiai szlávokat, ha azok nem vallották magukat „görög macedónnak”. A helyükre, illetve melléjük kis-ázsiai görög menekülteket telepítettek. Az ott maradó szlávokat pedig megpróbálták elgörögösíteni. A görögök nem kívántak békésen együtt élni a szlávokkal, jogokat biztosítani számukra pedig még annyira sem. Az Égei-Makedóniából elüldözöttek legnagyobb része Vardar-Makedóniában telepedett le.

Pirini-Makedóniában viszont az ott élő szlávok elbolgárosítási kísérlete vette kezdetét. A bolgárok addig is tagadták, hogy létezik önálló macedón nemzet, nyelv és kultúra, úgy vélték, a makedóniai szlávok történelme a bolgárokéval azonos, nyelvük pedig a bolgár egyik nyelvjárása, dialektusa. A bolgár történésírók, néprajzosok stb. azt az álláspontot képviselték, hogy a bolgárok és a makedóniai szlávok egy nemzetet alkotnak: a bolgárt. Ráadásul a macedón nemzet és a bulgáriai macedón kisebbség elismerése megkérdőjelezhetette volna a Pirini-Makedónia feletti bolgár fennhatóságot.

³ Bitolja (bolg.), Monastir (ném., ang.), Manastir (tör.), Bitola (mac.)

⁴ Idézi Csikhelyi Lenke: i. m. 57. p.

⁵ A délszláv állam csak 1929-től Jugoszlávia.

⁶ Ld. pl. a makedóniai pomákokat. A kérdéskörhöz ld. Seres Attila: Pomákok Macedóniában. Etnikus identitás vagy nemzettudat? *Pro Minoritate* 2000/Nyár

⁷ Ld. Pándi Lajos: i. m. 226., 320. p.

⁸ Ld. Jelavich, Barbara: i. m. II. 226. p.

A Bulgária és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság közötti feszült viszony fő okozója továbbra is a macedónkérdés volt. A belgrádi kormány Vardar-Makedóniában az ott élők elszarbesítését, azok szerb jellegének kihangsúlyozását tartotta a fő feladatának. Ez érthetően rányomta a bélyegét a bolgár bel- és külpolitikára. A makedóniaiak – immár évtizedek óta – nagy befolyással bírtak Bulgáriában, ahol újra meg újra különböző akciókat szerveztek a Vardar-Makedóniában működő szerb hatóságok ellen. A két ország közötti kapcsolatok normalizálásához elengedhetetlennek bizonyult a macedón szervezetek kérdésének a rendezése. A két kormány 1923 márciusában aláírta a nisi szerződést, melyben megállapodtak arról, hogy a közös határ két oldalán 100 méter szélességben kiirtják a növényzetet, és megpróbálják elejét venni a fegyveres csoportok átjutásának. A szerződés aláírásával Sztambolijszki bolgár miniszterelnök a VMRO esküdt ellensége lett; hamarosan egy VMRO-csoport el is fogta, és halálra kínozta. A szervezet ellenőrizhetetlen tevékenysége az 1920-as évek derekára a bolgár politikai elit számára is kezdett kellemetlené válni. A VMRO egyébként két részre szakadt. Az Ivan Mihajlov vezette centristák a Bulgáriával való egyesülés, míg a föderalisták egy, a leendő balkáni föderáció részét alkotó autonóm Makedónia létrehozásának hívei voltak. A hivatalos bolgár körök Mihajlovot támogatták. Ugyanakkor a két irányzat nemcsak egymás, hanem a bolgár kormány embezeit is fenyegetésben tartotta. 1934 júniusában az új – Kimon Georgiev vezette – kormány erőteljesen lépett fel a VMRO-val szemben. Az új hatalom képviselői is azt tartották, hogy a makedóniai szlávok bolgárok, azonban úgy vélték, a VMRO működése nemzeti szempontból káros. Az új vezetés mind a Jugoszláviával, mind a Franciaországgal való kapcsolatokon javítani kívánt. A VMRO centristáinak a tevékenysége azonban ezt igencsak megnehezítette. A szervezet mérsékeltjeinek – és a bolgár hadseregnek – a segítségével sikerült a Mihajlov vezette VMRO-t felosztatni, a centrista csoportokat felszámolni.

Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy a történelmi előzményekre hivatkozó macedón nemzeti öntudat kialakulásának a kezdete az 1930-as évek második felére tehető, és egy „Bisztrici” álnévű vezető bolgár kommunista funkcionárius munkájához köthető. „Bisztrici” Macedón nemzet című írása a XI. századig vezeti vissza a különálló macedón nemzet és államiság létezését.⁹

Dimitar Blagoev – már idézett – 1907-es, a bolgár parlamentben tett kijelentése mellett, miszerint ő nem bolgár, hanem makedóniai szláv, meg kell említeni, hogy a – bolgárnak tartott, s a verseit bolgár nyelven író – Nikola Vapcarov költő 1938-ban illegális macedón kört szervezett.¹⁰

A macedón nemzetté válás folyamatában kiemelkedő szerepet játszott a nemzetközi és a jugoszláv kommunista mozgalom. A jugoszláv kommunisták és a Komintern is igyekeztek megoldást találni a délszláv állam nemzetiségi problémáira. A jugoszláv kommunisták közötti vitákban az egyik fő kérdés az volt, hogy a délszláv állam a három „törzs” – a szerb, a horvát s a szlovén – egyesítésének színtere legyen-e, vagy az államalakulat a „jugoszláv nemzetiségre” épüljön. A macedónokat külön entitásként kezelték. Az 1923-as pártértekezleten a föderalista berendezkedés, sőt az államalkotó nemzetek önálló államhoz való joga mellett foglaltak állást. Igaz, hogy a montenegróiakat és a macedónokat nem tekintették a szerbhez, a horváthoz és a szlovénhoz hasonlóan feltétlenül különálló nemzetnek, de őket is a szerb hegemonizmus elszenvedőinek tartották. A pártértekezleten elismerték, hogy az összes „jugoszláv nemzetnek” joga van az önrendelkezésre.

⁹ Ld. Kapronczay Péter: A modern macedón nemzet kialakulása. (A politika mint nemzetformáló erő). 316. p. In: *Fuga temporum*, ELTE TFK, Budapest, 1997

¹⁰ Ld. *Iztorija na makedonszkiot narod* I–III. Nova Makedonija, Szkopje, 1969.

Míndez a Komintern álláspontjával egybecsengett. Ezen szervezet az 1920-as évektől a bolgár kommunisták álláspontjával azonosult; egy független vagy a létrehozandó balkáni – lehetőleg szocialista vagy kommunista berendezkedésű – föderációhoz csatlakozó Makedónia megalapítását képzelte el, amely Égei-, Vardar- és Pirini-Makedóniát egyaránt magába foglalja. A bolgár kommunisták szorgalmazták elsősorban ezt a megoldást, hiszen számukra is elfogadhatóbb volt Makedónia függetlensége, mint ezen „bolgár terület” további szétszakíthatósága.

A délszláv kommunisták, akárcsak a görögök nem örültek a területvesztés lehetőségének. A jugoszláv párt 1926. májusi III. – bécsi – kongresszusán azonban támogatták a Komintern határozatát, s a leendő délszláv államot többnemzetiségű országgént képzelték el, ahol Makedónia külön egység. Azt a javaslatot is elfogadták, hogy a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság nemzeti, nemzetiségi alapon álló munkás-paraszt köztársaságok föderációjává kell átalakítani. Az 1928-as IV. – drezdai – kongresszuson továbbra is támogatták ezt a koncepciót, s elfogadták a délszláv állam nagyfokú – esetlegesen teljes – önállóságot élvező részekre történő felosztását.

A macedón nemzeti öntudat kialakulását segítette a Komintern azon 1934-es határozata is, amelyben elismerték az önálló macedón nemzet létét.

1935-re módosult a jugoszláv kommunisták Makedóniával, a macedónokkal – és általában a nemzetiségi kérdéssel – kapcsolatos álláspontja. Ugyanis ekkoriban hirdette meg a Komintern a népfrempolitikát. A jugoszláv kommunisták ekkortól már kedvezőbben vélekedtek az államról, hiszen már természetes képződménynek tartották. A fő célok egyike immár az egyenjogú nemzetiségek föderációja lett. 1940-ben a zágrábi értekezleten a párttagok elfogadták a föderáción belüli önrendelkezés elvét Boszniában, Hercegovinában, Montenegróban, az albánok lakta területeken és Makedóniában. A Jugoszláv Kommunisták Pártja ezek után ebben a szellemben politizált, s már semmiféleképpen sem támogatta Jugoszlávia esetleges felosztását vagy területvesztését.

Makedónia 1941 és 1948 között

A II. világháború eseményei Makedónia területének hovatarozását is döntően befolyásolták. Bulgária 1941. márciusában csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, s engedélyezte területén a német csapatok átvonulását. Ezért és a Görögország elleni együttműködésért cserébe Bulgária ígéretet kapott arra, hogy a Marica és a Sztrumica folyók között kijáratot kap az Égei-tengerhez, tehát visszakapja Trákia nyugati részét. Ráadásul a március 27-ei jugoszláv puccs után¹¹ a németek elismerték a bolgárok jogát Makedónia legnagyobb részére is.

Bulgária – Jugoszlávia legyőzése után – 1941. áprilisában meg is kapta Vardar-Makedónia kétharmadát,¹² valamint – ettől északra – egy kisebb, határ menti szerb területet is.¹³ Mivel a makedóniai szlávokat a bolgárok hagyományosan bolgároknak tartották, Vardar-Makedóniát területi különállás biztosítása nélkül integrálták Bulgáriába. A macedónok többsége is „nemzeti egyesülésként” értékelte a Bulgáriához történő csatlósást, hiszen a szerbek irányította jugoszláv közigazgatást gyűlölték, s a bolgárokat mégis-

¹¹ Ezt megelőzően a németek a jugoszlávoknak – az együttműködés fejében – megígérték, hogy megszállhatják a Vardar torkolatvidékét és Szalonikét.

¹² Északnyugat-Makedóniát az olaszok által elfoglalt Albániához csatolták. Ld. Jelavich, Barbara: i. m. II. 227. p.

¹³ Nagyszámú bolgárral.

csak a legközelebbi rokonaiknak tartották. A macedónok csak a bolgár kormányzatban való csalódás után fordultak az ellenállás felé. A bolgárok – hasonlóan a szerbekhez – lényegében hódítóként léptek fel a vardar-makedóniakkal szemben. A bolgár kormányzat a Bulgáriából jött személyekre és a bolgár intézményekre próbált támaszkodni. A bolgárok mintegy 800 iskolát, valamint nemzeti színházat, egyetemet és könyvtárakat alapítottak, továbbá a helyi ortodox egyház igazgatását a bolgár Szent Szinódus felügyelete alá vonták. Fő céljuk a kulturális homogenizálással a makedóniai szlávok „visszabolgárosítása” volt. Igaz, hogy a bolgár hatalom emberei nem kegyetlenkedtek, nem alkalmaztak olyan erőszakot, mint például a Jugoszlávia más részeit megszálló németek vagy olaszok. A makedóniai lakosság mégis egyre inkább megszállóként tekintett a bolgárookra.

A JKP Metodi Satorov által vezetett makedóniai szervezete először a bolgár kommunista párthoz csatlakozott. A JKP-hez hű makedóniai kommunisták első, 1941-es lázadása kudarcot vallott. 1943-tól azonban megerősödtek a partizánok. A bolgár megszállás kapcsán a bolgár és a jugoszláv kommunisták ismét választút elé kerültek. Előbbiek a makedóniai szlávokat bolgároknak tartva és az új államhatárokat figyelembe véve úgy gondolták, kiterjeszthetik tevékenységüket a makedóniai területekre is, így elfogadták Satorovék csatlakozását. A bolgár-macedón nemzeti azonosságot tényként kezelő és amúgy sem igazán erős bolgár kommunisták azonban nem lehettek az egyre erősödő makedóniai elégedetlenség szószólói. Egy partizánháború élére sem állhattak, hiszen ez egyértelműen hazaárulónak bélyegezte volna meg őket. 1944-től – a jugoszláv kommunisták előretörését látva – ugyan újra Makedónia függetlenségét támogatták, de ekkor már késő volt. Ugyanakkor a németek támogatta VMRO az „Autonóm Makedónia” jelszavával fémjelezhető tevékenysége sem élvezett nagy támogatottságot. A jugoszláv kommunisták így kedvező helyzetbe kerültek, s egyre több makedóniait nyertek meg annak az elképzelésüknek, miszerint az autonóm Makedóniát Jugoszlávián belül kell létrehozni. 1943-ban pedig a jugoszláv kommunisták – immár sikeresen – megszervezték a partizán-ellenállást.

Görögországot – az 1941-es német–olasz–bolgár támadás sikere nyomán – megszállták és felosztották. Nyugat-Trákia és Égei-Makedónia keleti része 1941 májusában Bulgáriáé lett. A bolgárok tehát stratégiaiilag fontos, korábban Bulgáriához tartozó, de a népességet tekintve már döntően nem szlávok lakta területet kaptak meg.¹⁴ A bolgár kormányzat ezt úgy próbálta meg orvosolni, hogy a görög közintézményeket és iskolákat bezáratta, s helyette bolgárokat alapított. Akik nem kívánták alávetni magukat az elbolgárosítási kísérletnek, azokat a hatóságok elűzték. 1944-ig a görögök szerint 200 ezer honfitársukat üldözték el, míg a bolgárok szerint „csupán” mintegy 70 ezret.¹⁵ A bolgárok politikája a megszállt területek görög lakosságának 1941. szeptemberi felkeléséhez vezetett, amelynek leverése 15 ezer görög életébe került.¹⁶

A bolgár hatóságok 1941 és 1944 között mintegy 122 ezer bolgárt telepítettek be az elfoglalt makedóniai és trákiai területekre. Ettől nem változott meg érdemben e vidékek nemzetiségi összetétele, de a macedónok egy részének és a görögöknek az ellenszenv nőtt a bolgárokkal szemben.

A bolgárok II. világháborús kudarca végül ismét a szerbeket és a görögöket hozta előnyös helyzetbe. A szerbek immár a macedónok jelentős részének a támogatását is élvezték. Görögország a görök–bolgár határ módosítása mellett a görög–jugoszláv – és a

¹⁴ Ld. Pándi Lajos: i. m. 320., 488. p.

¹⁵ Ld. Kincses Ágnes: Statisztikai háború: A macedón saláta elkészítésének hagyományos receptjei. *Kisebbségkutatás*, 1999/1.

¹⁶ Ld. Jelavich, Barbara: i. m. II. 226. p.

görög–albán – határ korrekcióját is el akarta érni. A jugoszláviai – vardar-makedóniai – igényükre a macedónok szolgáltatták az ürügyet, a már jól ismert érvek alapján. Ez azonban nehézségekbe ütközött a jugoszláv partizánmozgalom sikerei és tekintélye miatt.

A partizánmozgalom kezdetől a kommunisták irányítása alatt állt, Tito¹⁷ és vezető társai viszont mindegyik pártot, valamint nemzetet, nemzetiséget az agresszorok elleni küzdelemre szólították fel. A népfront-eszme jegyében a partizánok a délszláv hazafias erők egységét kívánták megvalósítani.¹⁸ 1942. november 27-én a partizánok vezetői Bihaćon megalapították központi szervezetüket – partizánparlamentjüket –, Jugoszlávia Nemzeti Felszabadításának Antifasiszta Tanácsát, az AVNOJ-t. A szervezetben Jugoszlávia térségeinek különböző politikai hovatartozású képviselői kaptak helyet, a vezető szerep azonban a kommunistáké lett. Az AVNOJ népfrontos programjában benne foglaltatott, hogy a háború után az államot föderatív alapon kell megszervezni. 1943. november 29-én Jajcében az AVNOJ II. konferenciáján megalakult Jugoszlávia új kormánya. A föderatív berendezkedés tervét újra jóváhagyták azzal, hogy Makedónia a leendő Jugoszlávia köztársaságainak egyike lesz.

Az AVNOJ politikáját a bolgárokkal egyre inkább szembekerülő macedónok ezentúl tömegesen támogatták. 1943-ban a jugoszláv partizánok tehát – az 1941-es sikertelen próbálkozás után – ismét megkíséreltek Makedóniában ellenállási mozgalmat szervezni. A jugoszlávok felvették a kapcsolatot a macedónok mellett a görög és az albán partizánokkal is. A Bolgár Kommunista Párt lépéshátrányba került, s elvesztette a tényleges befolyását Makedóniában.

1944. augusztus 2-án a macedón partizánvezetés a Prohor Pčinjski kolostorban kikiáltotta a Macedón Köztársaságot, „nyelvi határai” között. Ezzel lényegében Nagy-Makedónia létrehozását, illetve annak szándékát nyilvánították ki. A bolgár hadsereg 1944-es őszi kivonása után a terület a jugoszláv csapatok ellenőrzése alá került.

Megjegyzendő, hogy a macedónok nemzeti öntudatának kialakulása, illetve létezése a külső szemlélők, a kevésbé elfogult kortársak némelyikének is feltűnt. A vardar-makedóniai partizánok katonai parancsnoksága mellé beosztott brit összekötő tiszt, MacDonald kapitány 1944 őszén, nem sokkal az ottani harcok befejezése előtt – többek között – a következőket jelentette Londonnak:¹⁹ „A macedóniai partizánmozgalom elsősorban nacionalista, és csak másodlagosan kommunista. Propagandájukban végig a macedón nemzeti függetlenségen van a hangsúly.” Tény, hogy a macedónok nagy részének azért lett vonzó a kommunista- és a partizánmozgalom, mert ezektől várta a macedón nemzeti érdekek valós képviselőjét. „Mivel a XII. század óta nem voltak függetlenek, e cél szemmel láthatóan gyorsan közelgő megvalósulása egész Macedónia területén a politikai nézetek minden árnyalatát a partizánmozgalom mögött egyesítette.” Nem az a lényeg, hogy a brit tiszt elhitte-e vagy sem, hogy a macedónoknak mintegy 800–900 éve volt saját államuk. Az viszont figyelemre méltó, hogy a macedónok tömegei a partizánmozgalomban vélték megtalálni egységes és – legalábbis Jugoszlávián belül – független államuk kivívóját. „...Minden arányérzéküket elveszítették, így az inga másfajta irányba leng ki. Terveik neveléségen megszabásúak. Vezetőik komolyan azt gondolják, hogy Görögország és Bulgária területeket fog átengedni az új Macedónia javára” – folytatta MacDonald. Látható, a macedónok Makedónia egyesítésének lehetőségét reálisnak tartották. „Mivel évszázadok óta különféle balkáni hatalmak terjeszkedésének célpontjai, nagyon is tudatában vannak

¹⁷ Tito, Josip Broz (1892–1980), 1937-től a JKP főtitkára.

¹⁸ Ld. Jelavich, Barbara: i. m. II. 231–241. p.

¹⁹ Idézi Troebst, Stefan: i. m. 43., 48. p.

annak, hogy függetlenségüket önmaguktól nem tudják megtartani, ezért kénytelenek lesznek az erős Jugoszláviára támaszkodni.” A macedónok tehát megvalósíthatónak tartottak egy Jugoszlávián belüli macedón állam létrehozását.

A bolgárok azonban még a szovjet hadsereg Bulgáriában való megjelenése után sem mondtak le makedóniai – és trákiái – befolyásukról. Az új bolgár hatalom, a Hazafias Front kormánya átállt a szovjetek oldalára, tehát a bolgár hadsereg – elvileg – a partizánok szövetségese lett. A hadseregre ugyan szükség volt a további harcokban, ezért kivonták a vitatott hovatarozású területekről, de az új bolgár kormányzat is kereste a megoldást Makedónia ügyében. A bolgárok immár az autonóm macedón állam mellett foglaltak állást. Az AVNOJ jajcei határozatai ellen a Hazafias Front a következő nyilatkozatban tiltakozott:²⁰ „Macedónia a viszály almája... Itt ringott a bolgár újjászületés bölcsője... Hogy Macedóniában tartós legyen a megbékélés, a Hazafias Front kiadja a jelszót: „Macedónia a macedónoké.”...Az egyetlen valódi megoldás a szabad, egységes és független Macedónia...”

Az egységes és független Makedónia megalapítása mellett azonban egy balkáni föderáció létrehozása is újra felmerült.

1944 novemberében Tito azt javasolta Bulgáriának, hogy az legyen a hetedik jugoszláv tagköztársaság, s mondjon le Pirini-Makedóniáról. Bulgária ezt nem fogadta el, de indítványozta a két ország egyenrangú föderációját. 1945 májusában a győztes Jugoszlávia diplomáciai kapcsolatot létesített a vesztes Bulgáriával, októberben pedig Tito kiállt az egységes Makedónia mellett.

Az új bolgár vezetés a jugoszláv kommunistákkal való „elvtársi, baráti” viszonyra alapozva hajlott a macedón kérdés föderációs alapon történő rendezésére. A bolgár vezetés moszkovita²¹ és „hazai” szárnya a föderációs tervek tekintetében hasonló álláspontot képviselt. A Bolgár Kommunista Párt 1946. augusztus 10-ei határozata szerint a macedón nemzet bázisa „Jugoszláv-Macedónia”, s Jugoszlávián belül kell létrehozni Nagy-Makedóniát, amihez át kell engedni a pirini-makedóniai területeket. Augusztus 17-én Tito és Dimitrov jóváhagyta Nagy-Makedónia tervét. A bolgárok beleegyeztek abba, hogy a vardar- és a pirini-makedóniai macedónok között szoros kulturális együttműködés alakuljon ki. Ezek után agitátorok járták Pirini-Makedóniát a lakosságot meggyőzendő, hogy a népszámláláson vallják magukat macedónnak. Az eredmény nem maradt el. 1946-ban 169 544 fő, Pirini-Makedónia lakosságának mintegy 70 százaléka vallotta magát macedónnak.²²

Tito és Dimitrov 1947. július 27-e és augusztus 3-a közötti bledi találkozóján a balkáni föderáció kérdéseit megvitatta jugoszláv–bolgár egyezményt írt alá. Megállapodtak abban, hogy Jugoszlávia Pirini-Makedóniában aktív kulturális propagandát fejthet ki. A jugoszlávok ennek szellemében – többek között – 93 tanárt, valamint népművelőket küldtek a térségbe, hogy segítsenek a macedón irodalmi nyelv és a macedón történelem tanításában. A pirini-makedóniai iskolákban bevezették a macedón nyelv oktatását. (Holott a nyelv leíró nyelvtana csak három év múlva született meg!) Az írástudatlanoknak tanfolyamokat indítottak. 1947-ben Gorna Dzsumájában megnyitották a Macedón Nemzeti Színházat, ahol macedón – vagy annak tartott bolgár – darabokat adtak elő. 1948 januárjától a macedón nyelv mellett már a macedón történelmet szintén oktatták a pirini-makedóniai iskolákban – a felnőtteknek is. Létrehozták a Macedón Könyv nevű kiadót, amely néhány hónap alatt mintegy 80 ezer könyvet, brosúrát, sőt újságot jelentetett meg. Ráadásul a ju-

²⁰ Ld. Jelavich, Barbara: i. m. II. 281. p.

²¹ A moszkoviták vezéralakja Georgi Dimitrov volt.

²² Ld. Csíkhelyi Lenke: i. m. 58. p.

jugoszláviai macedón tagköztársaság kormánya 149 pirini-makedóniai diáknak ösztöndíjat biztosított, valamint 135 tanár részére továbbképző tanfolyamot indított. A bolgárokat azonban nyugtalanította a pirini-makedóniai jugoszláv propaganda. Ugyanakkor 1947. november 27-én a leendő – balkáni vagy kelet-közép- és délkelet-európai – föderáció tengelyeként a két fél aláírta a jugoszláv–bolgár barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. Az egyezményben foglaltak szerint a minimális cél a vámunió létrehozása, a föderációról később döntenek, Pirini-Makedónia viszont kulturális autonómiát kap.

Georgi Dimitrov 1948. január 18-i bukaresti sajtótájékoztatója azonban kiváltotta a szovjetek nemtetszését. A bolgár pártvezető ugyanis a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország – és esetlegesen Görögország – alkotta föderáció perspektíváját vázolta fel. A főként Jugoszlávia által szorgalmazott föderáció terve végül a szovjet–jugoszláv konfliktus kirobbanásához vezetett 1948 márciusában.

A jugoszláv–bolgár viszony megromlása Vardar-Makedónia és Pirini-Makedónia eltérő fejlődését eredményezte.

A macedón nemzeté válás folyamatának befejeződése

A titói Jugoszlávia föderatív struktúrája a macedónok számára hozta a legkedvezőbb változást, akiket különálló nemzetnek ismertek el. A jugoszláv vezetésnek ugyan nem sikerült a macedónok által lakott területeket egyesíteni, de a Jugoszláviához visszakerült Vardar-Makedóniában 1944–1945 folyamán kialakították a macedón tagköztársaságot, sőt már 1944-ben létrehozták a párt- és az állami intézményeket. A titói vezetés mindent elkövetett azért, hogy Makedónia 1878 óta tartó sajátos fejlődésére és a lakosság regionális öntudatára alapozva végérvényesen kialakítsák a makedóniai szlávok – a bolgártól és a szerbtől egyaránt különböző – nemzeti öntudatát. A jugoszláv vezetés végleg szakított a hagyományos szerb felfogással, amely szerint a macedónok „déli szerbek”.

Az addigi példák egyértelműen alátámasztották, hogy egy nemzet nem létezhet irodalmi nyelv nélkül. 1944 augusztusában az új macedón vezetés kinyilvánította, hogy a macedónt tekinti az augusztus 2-án kikiáltott köztársaság nyelvének. A macedón irodalmi nyelv alapjává egy belgrádi akadémiai bizottság a délnyugat-macedóniai Bitola környéki nyelvjárást tette, amely a szerb és a bolgár nyelvtől még viszonylag a legtávolabb állt. 1945-ben megalkották a külön macedón ábécét és helyesírási szabályzatot, s 1946-ban megjelentették az első ábécéskönyvet. Ebben az évben a szkopjei egyetemen megalapították a macedón tanszéket, amelynek munkatársai 1950-re megalkották a macedón nyelv leíró nyelvтанát, s elfogadták az új helyesírást. Az irodalmi nyelv szókincsét megpróbálták minél jobban eltávolítani a bolgárétól; az egységessé tett szókincset úgy alakították ki, hogy abban minél kevesebb idegen szó legyen. Igaz, hogy jobban ügyeltek a bolgár és az orosz, mint a szerb szavak törlésére. A bolgár vezetés tiltakozott is mindezek miatt, a macedón nyelvet mesterségesen kreáltak, a bolgár nyelv elszerbesített változatának nyilvánította.

Szükség volt azonban saját nemzeti történelemre is. A macedónok történetét azonban rendkívül nehezen, sőt mesterségesen lehetett csak elválasztani a bolgároktól. A rövidebb tanulmányok és az iskolai, egyetemi tankönyvek után 1969-ben jelent meg az első nagyobb tudományos összefoglalásnak szánt történeti munka,²³ amelyben a szerzők a makedóniai szlávok fejlődését egységes koncepcióban tárgyalják, s minden korszakon át a macedónok nemzeti különállásának szempontjából számolnak be az eseményekről. A

macedón történészek Makedónia természetes határain belül mutatják be a területnek és lakosságának fejlődését – egészen az őskortól. Abból kiindulva, hogy a macedón nemzet sok száz éve létezik, a territoriális szempontokat betartva például a bolgár állam megalakulását külföldi eseményként értékelik. A macedónok megpróbálták saját nemzeti irodalmuk létezését is bizonyítani, így megkísérelték a bolgár és a macedón írók, költők elkülönítését.

A jugoszláv és a macedón vezetés a saját nemzeti egyház megalapítását is szükségesnek tartotta. Első lépésként 1958-ban visszaállították az ohridi érsekséget, amelyet 1967-ben – a belgrádi ortodox hierarchia tiltakozása dacára – autokefál státussal ruháztak fel. A macedón egyház magát az ohridi érsekség jogutódjának tekinti, s történetét a macedón nemzeti múlt egy fejezetének tartja.

A jugoszláv vezetés elérte célját. A macedónokra az 1940-es évekig jellemző regionális öntudatot és bolgárbarát érzelmeket sikerült a macedónok és a bolgárok közötti különbséget kidomborító saját nemzeti tudattal helyettesíteni. A macedónok saját irodalmi nyelv, hivatalos történelem és nemzeti egyház birtokában már egyértelműen önálló nemzetként határozták meg magukat.

Az egymással konkuráló nacionalizmusok közül tehát a szerbeké, illetve a jugoszlávoké győzedelmeskedett, akik belátva, hogy a makedóniai szlávok nem teszik magukévá a „dél-szerb” öntudatot, segítettek a macedón nemzeti öntudat kialakításában. Ez a többékevésbé mesterségesen konstruált nemzeti tradíciók segítségével volt lehetséges, amelyek a kétségtelenül meglévő néprajzi jellegzetességekre, a helyi nyelvjárásokra és a regionális öntudatra épültek. A soknemzetiségű Jugoszlávia kormányzata, illetve az etnikumok, nemzetiségek felett álló kommunista párt által ösztönzött nemzetté formálódás tehát ezen előfeltételek nélkül akár sikertelen is lehetett volna. Mindenesetre Vardar-Makedóniában az 1970-es években megszilárdultak a nemzeti intézmények, Jugoszlávia viszonylagos belső stabilitásának és nemzetközi tekintélyének is köszönhetően. A jugoszláv tagköztársaság „köntösében” történt nemzetállam-alapítás lényegében legalább két évtizeddel megelőzte a macedón nemzet kialakulásának befejeződését, s annak szükséges feltételének bizonyult. Az 1990-es évek történései pedig valóban perdöntő bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a macedón nemzet – és nemzeti öntudat – kialakulása legkésőbb az 1980-as évekre befejeződött.

A terjedelmi korlátok miatt nem sikerült összefoglalni a pirini macedónok történetét 1948-tól, valamint az égei-makedóniai szlávok történetét az 1940-es évektől az 1980-as évekig, mint ahogyan elmaradt annak a bemutatása is, hogy a macedón nemzeti öntudat kialakulásában milyen szerepet játszottak az emigráns és a Nyugaton munkát vállaló macedónok. Ezen kérdéskörök egy következő dolgozatban mindenképpen kifejtendők.

Válogatott bibliográfia

- A. Sajti Enikő (szerk.): *Jugoszlávia 1918–1941*. Társadalomtudományi Kör, Szeged, 1989.
- Berki Feriz: Orthodox egyház a Balkánon. *Juss*, 1992/1–2.
- Bozhinov, Voin–Panayotov, L. (editors): *Macedonia-Documents and Material*. Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, 1978.
- Csikhelyi Lenke: A kommunista Balkán-föderáció eszméje és a macedón kérdés. *Juss*, 1992/1–2.
- Csikhelyi Lenke: Nemzeti és regionális tudat a bolgár és a macedón államfejlődésben. *Pro Minoritate*, 2000/Nyár

- Georgieva, Valentina–Konechni, Sasha: *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*. The Scarecrow Press, Inc. Lauham, Md., & London, 1998.
- Jelavich, Barbara: *A Balkán története I–II*. Osiris Kiadó–2000, Budapest, 1996.
- Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia – A délszláv állam története*. Aula, Budapest, 1999.
- Kapronczay Péter: A modern makedón nemzet kialakulása (a politika mint nemzetformáló erő). In: *Fuga temporum*, ELTE TFK, Budapest 1997.
- Kincses Ágnes: Statisztikai háború: A macedón saláta elkészítésének hagyományos receptjei. *Kisebbségkutatás*, 1999/1.
- Kocsis Károly: *Jugoszlávia – Egy felrobbant etnikai mozaik esete – Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1993.
- Lange-Akhund, Nadine: *The Macedonian Question, 1893–1908*. East European Monographs, Boulder, New York, 1998.
- Niederhauser Emil: *A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- Palotás Emil: A nemzetállamiság alternatívái a Balkánon a 19. század végén – a 20. század elején. *História – MTA TTI*, Budapest, 1999.
- Pavlovski, Jovan–Pavlovski, Mishel: *Macedonia yesterday and today*. MI–AN, Skopje, 1996.
- Pándi Lajos: *Köztes-Európa 1756–1997* (Kronológia). Teleki László Alapítvány, Budapest, 1999.
- Pándi Lajos (szerk.): *Köztes-Európa 1763–1993* (Térképgyűjtemény). Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- Perényi József–Arató Endre: *Jugoszlávia története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.
- Perry, Duncan M.: *The politics of terror – The Macedonian Liberation Movements 1893–1903*. Duke University Press, Durham and London, 1988.
- Poulton, Hugh: *Who are the Macedonians*. Hurst & Company, London, 1995.
- Pribichevich, Stoyan: *Macedonia – Its People and History*. The Pennsylvania State University Press. University Park and London, 1982.
- Rehák László: *Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában*. Gondolat, Budapest, 1988.
- Seres Attila: Pomákok Macedóniában. Etnikus identitás vagy nemzettudat? *Pro Minoritate*, 2000/Nyár
- Troebst, Stefan: Nacionalizmus, államalapítás, nemzetépítés. A macedónkérdés 1944–1992 között. *Regio*, 1992/4.